

Colofon

ESB signaleert nieuwe ontwikkelingen in de economische wetenschap. Daarnaast worden in ESB economische inzichten toegepast om beleidsrelevante aanbevelingen te doen voor de overheid, maatschappelijke instellingen en bedrijven. Ook analyseert ESB de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse economie.

Artikelen in ESB verschijnen op persoonlijke titel.

ESB-redactie

Hoofdredacteur: Sandra Phlippen

Eindredacteur: Gelijk Werner

Redacteuren: Alain Bazin, Matthijs Willems

Redactiemedewerkers: Geert Agteresch, Felix Haan

Bureau redactie: De Twee Hanen v.o.f.

Redactiesecretariaat: Carla van der Meulen

Uitgever: Roel Langelaar

Marketing en sales: (070) 378 92 37, esb@sdu.nl

Commissie van Redactie

M. Canoy, E.E.C. van Damme, P.H.B.F. Franses,

E.J.J. Schenk, L.L.G. Soete, H. Verbruggen, J.

Plantenga, H.G. van Dissel, J.H. Garretsen, A.C.

Meijdam, W.F.C. Verschoor.

Redactieadres

Postbus 20025

2500 EA Den Haag

tel. (070) 378 92 37

fax (070) 799 98 40

esb@sdu.nl

www.economie.nl

Kopij

Auteursaanwijzingen staan op internet:

www.economie.nl. Gelieve kopij elektronisch aan te leveren op www.economie.nl/publiceren.

Abonnementen

Sdu Klantenservice, Postbus 20014, 2500 EA Den Haag, tel. (070) 378 98 80, fax (070) 378 97 83, sdu@sdu.nl. Tarieven voor Nederland en België incl. btw: bedrijven en instellingen € 289,38, particulieren € 138,86, studenten € 31,80.

Losse nummers

€ 17,50,- incl. btw en portokosten. Losse nummers van ESB zijn te bestellen via Sdu Klantenservice, tel. (070) 378 98 80, fax (070) 378 97 83, sdu@sdu.nl. ESB verschijnt ook online (www.economie.nl).

Advertentieverkoop

Product- en Personeelsadvertenties:

Richard Ludeke tel. (036) 5240959

e-mail: info@adnovus.nl

Basisvormgeving: KSMT visual design

Opmaak: Jacques van Schie

Foto's: Hollandse Hoogte / Roger Dohmen

Shutterstock: NikolayN, Mikhail Varentsov

Druk: Wilco

ISSN 0013-0583

ECORYS Nederland BV is houder van de merknaam

ESB (Economisch Statistische Berichten).

ESB werkt samen met de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde.

ESB is een uitgave van

FD Mediagroep.

Dit dossier is geïnitieerd door

Aegon, Aias (instituut GAK) en

APG.

Inhoud

AANLEIDING

Keuzevrijheid in het pensioenstelsel

6

P.T. DE BEER

Er zijn vele vormen van keuzevrijheid in het pensioenstelsel denkbaar, maar deze vragen onvermijdelijk een prijs in termen van minder solidariteit of een verhoging van de uitvoeringskosten.

ESSAY

Kiezen voor het pensioen

11

M. EDIXHOVEN

AFBAKENING

Keuzevrijheid en maatwerk in pensioenen

13

S.G. VAN DER LECQ EN J. DE HAAN

De uitvoeringskosten van pensioenregelingen lopen op naarmate er meer maatwerk dan wel keuzevrijheid wordt geboden.

AFBAKENING

Pensioen op maat binnen een risicodelend collectief

17

B. DELLAERT EN E.H.M. PONDS

Keuzevrijheid bij de pensioenopbouw conflicteert met een collectief systeem als deelnemers de keuze hebben om al dan niet deel te nemen aan intergenerationale risicodeling.

AFBAKENING

Juridische grenzen aan keuzevrijheid

24

S.H. KUIPER

Het Europees recht stelt grenzen aan de verruiming van keuzerechten binnen de pensioenregeling. Er blijkt ruimte voor beleggingsvrijheid in de uitkeringsfase en om hypotheekschuld af te bouwen met pensioenvermogen.

AFBAKENING

Solidariteit en individuele keuzevrijheid in de tweede pijler

31

J.J. DE DEKEN

Individuele keuzevrijheid in de tweede pijler van het Nederlandse pensioenstelsel is moeilijk verenigbaar met de vormen van solidariteit waarop het bestaande stelsel is gebaseerd.

ESSAY

De keerzijde van keuzevrijheid

35

O.W. STEENBEEK

CONSEQUENTIES

Arbeidsvorm neutrale pensioenopbouw

40

H.M. KAPPELLE

Een systeem is denkbaar waarbij arbeidsvorm voor de pensioenopbouw niet uitmaakt, en de zelfstandige dezelfde financiële ruimte heeft om pensioen op te bouwen als de werknemer.

CONSEQUENTIES

Keuzevrijheid en het gedrag van deelnemers en uitvoerders

45

D.A. HOLLANDERS

Het gebrek aan overzicht onder deelnemers en concurrentie onder uitvoerders is kostbaar. Het beperkt een efficiënte prijsstelling bij invoering van vrijheid om voor aanbieders te kiezen.

CONSEQUENTIES

Veranderde visie op pensioen voor hogere inkomens splitst tweede pijler

50

H.J. VAN DALEN

Van werknemers met een hoger inkomen wordt verwacht dat zij zelf beslissen of en hoeveel zij willen sparen voor het aanvullend pensioen. Daarbij past meer keuzevrijheid in de tweede pijler wat betreft de uitvoerings- en beleggingskeuze.

CONSEQUENTIES

Kosten en baten van keuzevrijheid in pensioenen

55

C. VAN EWIJK EN R.J. MEHLKOPF

Keuzevrijheid en maatwerk maken betere afstemming mogelijk maar vergroten ook de kans op individuele fouten. Beide zouden ze welvaart met drie tot vijf procent vergroten.

GEDRAGSEFFECTEN

De klant centraal bij risicocommunicatie

61

H.M. PRAST

Pensioen is bedoeld voor consumptie en pensioendeelnemers doen er goed aan zich in te dekken tegen prijsrisico's. Dit kan beter door vaardigheden in huishoudproductie te ontwikkelen dan door financiële educatie.

GEDRAGSEFFECTEN

Een gedragseconomisch verantwoorde keuzevrijheid in de uittreedleeftijd

64

A.H.O. VAN SOEST

Met een juiste inrichting van de keuzearchitectuur zijn mensen beter af bij meer keuze voor de uittreedleeftijd. Werkgevers moeten hun personeel van begrijpelijke informatie voorzien op het moment dat uittreding nabij komt.

GEDRAGSEFFECTEN

Een consumentenperspectief op pensioenkeuzes

70

M.C.J. VAN ROOIJ

Vanwege de beperkte financiële kennis van pensioendeelnemers moeten de gevolgen van meer keuzevrijheid voor het verwachte pensioeninkomen worden voorgerekend.

Naschrift: Keuzevrijheid en pensioenen

75

S.J.G. VAN WIJNBERGEN

EN VERDER...

Ten geleide	1
Pensioen in beeld	38
Uit de ESB van...	78